

„ARMSTRONG”

Ваше превъзходителство, господа професори, студенти, уважаеми гости!

Изминаха 45 години от събитията, които свързаха професионалния ми живот с българската култура. Това стана благодарение на актьорската ми професия, която упражнявам вече почти 60 години.

„ОТЕЦ ЕРЕДИЯ” влезе в живота ми и като ОТЕЦ ЕРЕДИЯ стоя тук пред вас, поемайки риска да изнеса лекция.

Заставам пред вас и като дългогодишен педагог, академичен учител и ректор на варшавската Театрална академия от 12 години.

Нека това ми послужи за оправдание: изправям се пред вас с надеждата, че това, което ще кажа, няма да бъде банален брътвеж.

И за да не компрометирам лингвистичните си възможности все пак ще мина на полски.

Преводът ще издигне авторитета на оратора.

Моят приятел и ментор, големият полски актьор Густав Холоубек ми каза преди години: „Янек, когато навършиш 70-така ще можеш да говориш каквото си искаш”.

Днес обаче трябва да говоря пред общността на висше художествено училище, или с други думи в много отношения невместващо се в закони и правила, да ги наречем „научни“.

Вярно е, че преди десетина години в академичния свят науката и изкуството бяха приравнени, а това доведе до необикновен урожай от артисти доктори и хабилитирани лица.

Художествените училища се отказаха, и може би правилно, от модела *професионално образование* в полза на теорията на изкуството, науката за изкуството.

Магистърската диплома не е гаранция за творчество, а днес дори се превръща в тежест. Пътят към кариерата не е толкова каменист и изглежда по-кратък, макар в очите на начинаещия нещата вероятно изглеждат другояче.

Но ние изгубихме критериите – не само естетическите, но и моралните. Бъркаме понятията, смисъла и логиката на дефинициите, губим уменията да се разбираме, макар това да не е симптом на нашето съвремие.

Всички убеждаваме младите да се бунтуват, но срещу какво трябва да бъде насочен техният бунт? Някога художествените училища бяха изградени върху отношенията майстор-калфа. Този модел отива в забвение, не само поради публичното обявяване на дефицит на майстори, а, парадоксално, поради изсипалото се множество такива. И отново трябва да търсим ред в тези взаимоотношения, да възстановим техния смисъл.

Майсторът не е длъжност – майсторът означава авторитет. В правилното отношение майстор-калфа не майсторът търси ученици-калфи, а те трябва постоянно да търсят майстори. Не научната титла доктор или доктор на науките изгражда майстора. Със сигурност не пречи, но и не е достатъчна за изграждане на това фундаментално отношение ученик-учител. Освен това разрушаването на йерархията не само на ценностите,

но и естествената йерархия на уменията, нагласите и постъпките смачква и пауперизира понятието майстор.

По мое време майсторите бяха на върха на стълбата, която исках да изкача. Нямаме представа – обръщам се към младежите – какъв кеф беше да се катериш по тази стълба. Вече виждах стъпалата на майстора, коленете, гениталиите, черния дроб, гърдите, а когато вече можех да го погледна право в очите знаех, че е време да сменя стълбата, за да търся следващия майстор.

Днес катурвам стълбата заедно с майстора, особено когато неговия майсторлък е под съмнение. Та нали майсторът е и авторитет, а ние успяхме да унищожим и авторитетите, разчиствайки място за собствените амбиции и ползи.

Упражняваме професии, в които критериите, прецизиращи нашата квалификация и постижения, не се подчиняват на ясни и трайни принципи. Непостоянството на тези принципи прави възможно фалшифицирането на качеството и неговата посредственост. Затова за база на нашите оценки трябва да послужи занаятът, умението.

Живеем във времена, в които в думата „занаятчия“ се усеща неодобрителен нюанс. Всеки, докоснал се до творчеството, се възприема като „артист“. И подозирам, че колкото по-малко умее, толкова по-силна е тази мисъл.

Някога в театралното училище, извинете, Театралната академия се яви на кандидат-студентски изпит едно хубаво момче. От прага започна да рецитира, като гълташе половината от гласните, мънкаше и фъфлеше. Една от дамите в комисията не издържа и го прекъсна: *„Извинете, но с такава дикция не можете да станете актьор“*. На което адептът отвърна – *„Майната ѝ на*

дикцията, важно е талантчето". И този девиз ни съпровожда не само в артистичните състезания.

В една правилна система от хиляда занаятчии се ражда един артист, а у нас от хиляда артисти се ражда един занаятчия. В мярка на артистизма се превърна успехът, дори когато е мушичка-еднодневка. Интернет ускори постигането на успех и появата на мними артисти. Някой, който има няколко милиона харесвания, извинете „лайкове“, вероятно се смята за артист. Още повече, когато успехът му е и финансов.

И така, какво представлява артистът? За себе си измислих или откраднах от някого от майсторите (предпочитам първия вариант, макар че на моята възраст забравяме какво сме заели): артистът е някой, който създава реалност. Не нахълтва в заварената, а я разширява или създава нова.

Някой, който се докосва до непредсказуемостта, трансцендентното, който се опитва да разговаря с божественото в нас. Не с жлезите си, а с това, което не можем да измерим и назовем, с предчувствието, пардон, за божественост или, ако някой така предпочита, духовност. Който не е само, тук ще цитирам полския поет и драматург Словацки, *„хлебоядец, но и ангел*". Някой, който притежава вид чувствителност, която сме свикнали да наричаме талант, т.е. изключителност.

Талантът не може да се научи. Талантът може да бъде събуден, да бъде снабден с ключове и шперцове за отваряне на врати, за чието съществуване той дори не е подозирал. Врати към нови творчески пространства – такава трябва да бъде предназначението на художественото училище. Майсторът трябва да споделя с ученика всичко, което е взел от своите майстори и е обогатил с опита си и това споделяне трябва да

бъде безкористно, без да натрапва личността си, като позволява на ученика да се бунтува.

Може би тази безкористна щафета е докосване до безсмъртието? Харесва ми да мисля така.

Но ето и поредния проблем в тези отношения – Свободата. Артистите твърдят на всеослушание, че имат право на абсолютна свобода, като често злоупотребяват с него и така оправдават своите псевдоартистични дела.

Но неограничената свобода е анархия, а границите, наложени на свободата са робство. Проф. Бауман, полски социолог и преподавател в университети в цял свят, дава по-прецизна дефиниция на това:

„Сигурност без свобода е робство, но свобода без сигурност е анархия“.

Бунтът срещу наложените ограничения е оправдан и правилен. Кой трябва да заличава границите, ограждащи творческата свобода? Самият артист. Корсетът, който доброволно нахлузваме, уверявам ви, може да стане трамплин. Дори желанието да бъде захвърлен или поне разхлабен може да послужи като вдъхновение за бунт. А бунтът, както казва Стомил в „Танго“ на Мрожек, е канара, върху която напредъкът изгражда своя храм.

Няма да избегнем въпроса: корсет ли е моралът? Проф. Бауман казва:

Моралът не е вярност към закона, а отговорност за другите, дотолкова съм човек, доколкото съм наясно с тази отговорност.

и по-нататък:

„Спорът за границата между разрешеното и забраненото, моралното и неморалното ще продължава, защото тези граници не могат да бъдат установени за вечни времена.“

Често издигаме лозунга за отхвърлянето на всякакви компромиси като творческо кредо. Не съм убеден в правилността на тези настоявания. Смятам, че не се разбираме напълно в тълкуването на понятията. Едно от най-трудните умения е умението да правим разлика между компромиса и конформизма.

Компромисът по принцип следва да гради разбирателство, значи служи на делото, конформизмът изкривява компромиса за собствено удобство или изгода, значи руши, деконструира, вреди на делото. Надявам се, че ще ме разберете. Призовавам към бунт в името на някаква идея, а не за помпане на собственото его.

Артур, герой на „Танго“ на полския драматург Мрожек, навлиза в живота, търси поле за своя бунт. Първо срещу родителите си, които пропагандират абсолютна свобода, след това търси нова форма, което разбира се, е повърхностно търсене, търсене на някаква идея и окончателното заключение, че няма нищо, всичко е обезценено, навсякъде цари аморфност, докато най-сетне намира. Еврика! Откритие. Ще цитирам почти дословно: *Какво може да се направи от нищото? Какво съществува, макар да няма нищо. Властта ...само властта може да направи нещо от нищото. Нима властта не е също така бунт? Бунт на високото срещу ниското, на висините против низините!*

Как завършва това откритие можем да се досетим. Всеки бунт е баща на следващ бунт, поредното взимане на властта.

Ще припомня диалога на Артур с Едек, представител на „низините“, притежаващи сила. Едек, запитан за идеи отговаря:

„- Прогресът, господине.

- Как трябва да се разбира това? – пита Артур.

- Ами така, въобще прогресът!

- Но какъв прогрес?

- Прогресивният. Който води напред! Напред и напред!

- А тилът?

- Тилът също напред.

- Но тогава предните ще станат тил!

- Зависи как ще се погледне ...

- Мътно е някак си!

- Но прогресивно!”

Прогресивен прогрес, който не може да бъде спрян, е виртуализирането на живота ни. Инструментът, наречен интернет, е господар на личния ни живот, нашето знание и чувствителност. Удобствата, които ни предлага, са твърде примамливи, за да се откажем от тях, дори за сметка на нашия хуманизъм и нашата свобода. Още веднъж ще се позова на проф. Бауман

„Казват, че интернетът разпространява знания. Напротив – той онагледява тяхната недостижимост. Излишъкът от информация обижда, а накрая обезкуражава. Ако получавам милиард отговори на един прост въпрос ще махна с ръка на търсенето на истината и ще започна да чуруликам“.

Чуруликайки, младите хора са убедени, че имат не само правото, но и задължението да имат мнение по всеки въпрос. Ако Картезий беше жив днес неговият девиз би звучал така: не

„мисля, значи съществувам“, а „виждат ме, значи съществувам“.
Бих добавил още един: Нищо за мен без мен.

Живеем във времена, в които с местоимението „аз“ повсеместно се злоупотребява. „Полага ми се“ – ето това е девизът на настоящето.

Изглеждам недоволен, но не е съвсем така. Когато в своята мегаломания си мисля за безсмъртието, виждам негови елементи именно в безкористното предаване на следващите поколения на това, което съм получил от моите майстори. Обучението е взаимен вампиризъм. Навлизащите в живота младежи, младите бунтари са един невероятен афродизиак за остаряващия недоволенник.

Мой ментор беше моят дядо. Той изключваше радиото когато пееше Армстронг. „Това е пиян, прегракнал негър, а не певец,“ – гласеше присъдата му. А на мен Армстронг ми харесваше. Затова всеки път, когато изричам някакви категорични оценки, предупредителната лампичка светва: Внимание! Армстронг! Днес тя отново свети.

Затова срамежливо окуражавам студентите – бунтувайте се, но и търсете моралните граници на този бунт и най-вече използвайте фантазията си, вашата, не натрапената, не поднесената наготово от виртуалния свят, а онази – всъщност само двуизмерна. Фантазията – майката на художественото творчество!

И накрая е редно още веднъж да се позова на вдъхновителя на днешните изводи. Проф. Бауман е написал:

„Интернет порталът Death Clock, сериозен портал, актуализиращ статистиката на смъртността публикува

анкета-тест. Влязох в този портал преди десет години, отговорих на въпросите и ето каква присъда получих още тогава: You had your time. Have a good day!" - Времето ви е изтекло. Приятен ден.

Но се оказа, че в края на моята професионална и педагогическа кариера ме очаква изненада. Ставам герой на днешното тържество, моите усилия са възнаградени от колеги от друга държава, друга култура, значи, имат два пъти по-голяма стойност.

Разбира се, давам си сметка, че получавам това най-вече заради актьорската си професия. Преди 45 години съдбата ме изпрати в София – тук срещнах прекрасни творци, прекрасни колеги, тук Вълло Радев повярва в мен, чуждия и ми повери пресъздаването на култовия образ на отец Ередия в „Осъдени души”, филма-феномен, гледан от повече зрители отколкото е населението на България. На тази роля и на този филм дължа много в професията и в живота си.

Вече няколко десетилетия по собствено желание съм член на артистичните среди на българската култура, на която според възможностите си се опитвам да бъда посланик в Полша.

В родината ми с насмешка казваха за мен „най-добрият български актьор в Полша и най-добрият полски актьор в България”. Остаряването (сега вече знам това) е загуба на самочувствие.

Благодаря на академичната общност на Вашето висше училище начело с ректора проф. Семерджиев за инжекцията самочувствие.

Удостояването ми днес с това почетно звание е афродизиак за оставащите ми години професионален живот.

Внимание: АРМСТРОНГ!